

УДК 341.231.14 (575.113+612.646+616-089.843)

Р. М. Хажинський

МІЖНАРОДНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОМАТИЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Актуальність теми. Історія розвитку концепції прав людини переконливо доводить, що поява кожного нового покоління прав людини обумовлена докорінними змінами в суспільстві, зміною світоглядної парадигми. Одним з основних досягнень другої половини ХХ століття став розвиток науки, техніки та виробництва. Однак науково-технічний прогрес має позитивні та негативні сторони. З одного боку, розвиток науки та техніки сприяв поліпшенню якості життя, створенню нових робочих місць, проте з іншого – досягнення медицини, генетики, біології, біоінженерії, хімії модифікували суспільство. З'явилася реальна можливість не тільки змінити багато звичних речей, покращити світ навколо, але й змінити самого себе. Людина отримала можливість припинити своє життя або життя рідних людей (евтаназія, аборт). У найближчому майбутньому наука надасть можливість клонувати людину; поява двох генетично ідентичних, але душевно різних людей зумовить низку проблем, зокрема юридичних.

Метою статті є розкриття особливостей міжнародного регулювання забезпечення соматичних прав людини.

Стан дослідження проблеми. Проблематика дослідження не стала до нашого часу предметом окремого розгляду як українських, так і закордонних науковців. Водночас слід назвати праці А.Х. Абашидзе, М.О. Лаврик, М.Г. Матузова, А.М. Солнцева, В.Д. Сорокіна, О.Е. Старовойтової та ін.

Вивчення генома людини стало причиною того, що деякі вчені почали заявляти про знаходження «гена злочинності», наявність якого призводить до генетичної дискримінації, хоча людина з подібним геном може прожити все життя й не вчинити жодного злочину. Розподіл людських генів на «погані» та «добрі» є приводом до виведення «ідеальних людей». Перераховані приклади лише крапля в морі, порівняно з майбутньою невідомістю [1].

Забезпеченням міжнародного регулювання соматичних прав займаються переважно такі впливові міжнародні організації, як Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН), Організація ООН з питань освіти, науки та культури (далі – ЮНЕСКО), Рада Європи та Європейський Союз (далі – ЄС). Ці впливові міжнародні організації насамперед регулюють соматичні права людини, які М.А. Лаврик у своїй класифікації назвав «право людини щодо органів та тканин» [12].

Питання клонування людини в другій половині ХХ століття за умов розвитку біомедицини, біоінженерії цікавило вчених багатьох галузей знань. Клонування зазвичай визначається як виробництво кліток або організмів із тими ж нуклеарними геномами, що й в іншій клітці або організмі [21]. У 1997 році весь світ дізнався про першу клоновану істоту – ссавця Доллі. Занепокоєння суспільства та наукової спільноти полягало не в самому факті клонування, а в тому, що вихідного тваринного (прототипу) на момент клонування вже не існувало. Експеримент вважається технологічним про-

гресом, порівнянням з розщепленням атома [17]. Контекст цього експерименту обумовив прийняття низки міжнародно-правових актів із метою регулювання процесів клонування та запобігання в майбутньому відтворенню ідентичних істот.

Європейські інститути були першими, хто почав на міжнародному рівні регулювати ці питання. Так, Рада Європи прийняла Додатковий протокол про заборону клонування людини 1998 року до Конвенції Ради Європи про права людини в біомедицині 1997 року (далі – Конвенція) [10]. Відповідно до переліку країн, які підписали та ратифікували цю Конвенцію, розміщеному на сайті Верховної Ради України (інформація станом на 12 травня 2003 року), Україна підписала її 22 березня 2002 року, але на той час не ратифікувала [15].

У преамбулі Додаткового протоколу про заборону клонування людини від 12 січня 1998 року зазначається, що інструментальний підхід до людської істоти у формі умисного створення генетично ідентичних істот являє собою зловживання біологією та медициною [5].

У ст. 1 цього додатку до Конвенції сформульований принцип, спрямований на захист гідності та індивідуальності кожної людської істоти: «Забороняється будь-яке втручання з метою створення людської істоти, генетично ідентичної іншій людській істоті, живій або померлій». У ч. 2 ст. 1 зазначеного протоколу розкривається значення терміна «людська істота»: «Людська істота, генетично ідентична іншій людській істоті, означає людську істоту, яка має з іншою людською істотою тотожний набір генів ядра» [5].

Другий Додатковий протокол до цієї Конвенції про трансплантацію органів та тканин людини від 24 січня 2002 року Україна підписала 26 червня 2006 року, однак станом на 04 липня 2007 року його не ратифікувала (за інформацією, розміщеною на сайті Верховної Ради України) [16].

У цьому протоколі в ст. 2 надається визначення терміна «трансплантація»: «Термін «трансплантація» означає повний процес видалення органа або тканини в однієї особи й імплантацію цього органу або тканини іншій особі, включаючи всі процедури з підготовки, збереження й зберігання органу» [6]. Відповідно до ст. 13 за дотримання положень ст. ст. 14 і 15 цього Протоколу орган або тканина можуть бути видалені в живого донора тільки після того, як відповідна особа надасть вільну згоду на це в письмовій формі або офіційному органу. Відповідна особа може в будь-який момент відкликати згоду [6].

Третій Додатковий протокол до цієї Конвенції було прийнято 25 січня 2005 року. Відповідно до ч. 1 ст. 2 цей Протокол застосовується щодо повного спектру досліджень у галузі охорони здоров'я, що включають втручання в людський організм. Положення третього розділу сформульовані комітетом з етики, який перевіряє етичний бік майбутніх медичних досліджень у всіх галузях медичних знань. Розділ 6 надає перелік особливих ситуацій, за яких вважається можливим проведення медичних досліджень над людьми: дослідження в період вагітності або грудного вигодовування; дослідження на особах в екстрених клінічних ситуаціях; дослідження на особах, позбавлених волі [7].

Перераховані три ситуації є дискусійними, особливо в аспекті адекватного реагування на медичні дослідження людей у складних життєвих обставинах. Так,

під час вагітності та певний час після пологів жінка знаходиться в психосоматичному стані, який не дає їй змоги повною мірою усвідомлено приймати рішення, тим більше погоджуватися на медичні дослідження. Дослідження на особах, позбавлених волі, мають дуже тонку межу між добровільним погодженням на це та примушенням до таких дій із боку адміністрацій пенітенціарних установ. Не для кого не є таємницею те, що в більшості країн світу, навіть дуже демократичних, ці установи – «держава в державі». Широка громадськість та контролюючі органи починають активно цікавитися цими установами лише тоді, коли відбувається якийсь неприйнятний інцидент.

У зв'язку із цим необхідно дуже прискіпливо ставитися до медичних досліджень над в'язнями, тим паче до добровільності отримання згоди від них на такі дослідження. Складний вибір постає й перед родичами тяжко хворої людини, яким пропонують погодитися на медичний експеримент, який може допомогти, як на останню надію для спасіння близької людини. Для лікарів це переважно можливість продовжити медичне дослідження. Жодної гарантії ніхто не дає, але ймовірність допомоги існує, тому родичі погоджуються на такий шанс.

Отже, прийняття рішення про участь у біомедичних дослідженнях повинно бути обґрунтованим та усвідомленим, наскільки це можливо за складних життєвих обставин.

ООН також зайнялася правовим регулюванням такого суперечливого явища, як клонування. 11 листопада 1997 року орган ООН ЮНЕСКО прийняв Декларацію про геном людини та права людини, яку ООН погодила, прийнявши резолюцію № 53/152 від 9 грудня 1998 року. Стаття 11 розкриває сутність цієї декларації: «Не допускається практика, що протирічить людській гідності, така, як *практика клонування в цілях відтворення людської особи*» [2].

08 березня 2005 року Генеральна Асамблея ООН приймає Декларацію ООН про клонування людини резолюцією № 59/280 (далі – Декларація). У цій Декларації підкреслюється, що застосування досягнень біологічних наук повинно мати за мету полегшення страждань і зміцнення здоров'я особи й людства в цілому. Крім того, ООН закликала всіх країн-учасниць цієї організації «заборонити всі форми клонування людей такою мірою, у якій вони несумісні з людською гідністю й захистом людського життя» [4].

Щодо захисту жінок та їхніх ще не народжених дітей (ембріонів), то багато робить міжнародна спільнота лікарів, яка діє на випередження неправомірних дій своїх колег. Так, Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини як об'єкта дослідження» в п. 4 зазначає: «Женевська декларація ВМА (990_001) висуває лікарю таке зобов'язання: «Здоров'я мого пацієнта буде основним моїм клопотом», а Міжнародний кодекс медичної етики (990_002) проголошує: «Надаючи медичну допомогу, лікареві належить діяти виключно в інтересах пацієнта» [3].

Розглянемо «Положення про трансплантацію фетальних тканин», яке прийнято на 41-шій Всесвітній медичній асамблеї в Гонконзі в березні 1989 року. Використання для трансплантації фетальних тканин людини в більшості випадків засноване на великій кількості експериментальних даних, отриманих під час дослідів

на тваринах. Головним серед визначених етичних міркувань, пов'язаних із вказаною проблемою, є можливість впливу фетальної трансплантації на рішення жінки про необхідність абортів. На жінку, яка сумнівається щодо прийняття рішення про аборт, можуть вплинути аргументи про можливу користь, яку принесе їй згода на переривання вагітності. Ці міркування вимагають заборони: а) передачі фетальних тканин певним реципієнтам; б) продажі таких тканин; в) наполягання на згоді на використання тканин для трансплантації до того, як прийнято остаточне рішення щодо проведення абортів [14].

Слід зазначити, що на жінку, яка сумнівається щодо рішення про аборт, насамперед повинні вплинути лікарі, до яких звертається жінка з проханням провести таку операцію. Лікарі повинні керуватися етичними нормами та принципами, а вже потім науковою доцільністю від подібної трансплантації для подальших досліджень цієї проблематики.

У Хартії основних прав Європейського Союзу, яка прийнята в Німечці в 2000 році, зазначені два важливі принципи соматичних прав людини. У п. 3 ч. 2 ст. 3 йдеться про заборону на перетворення людського тіла і його частин на джерело прибутку, а в п. 4 ч. 2 ст. 3 – заборону клонування як способу розмноження людських істот.

Однак у жодному міжнародному акті, який присвячено забороні клонування, не проведена чітка межа між репродуктивним та терапевтичним клонуванням та не надані визначення. Враховуючи вищевикладене, можемо запропонувати такі дефініції. *Репродуктивне клонування* – це повне відтворення людської істоти, тотожної ззовні з прототипом, шляхом взяття будь-якої соматичної клітини в людини для подальшого відтворення, яка на момент відтворення може бути померлою. *Терапевтичне клонування* – це відтворення органу чи групи органів із неушкоджених клітин людини, якій необхідне заміщення ураженого органу внаслідок певного захворювання, з подальшим трансплантуванням цього відтвореного органу цій же людині.

Пропонуємо розглянути в міжнародному аспекті право людини на вживання наркотичних препаратів як різновид соматичного права. На міжнародному рівні на початку ХХ сторіччя виникло занепокоєння значним збільшенням вживання наркотичних препаратів та жахливими наслідками цього явища для конкретної людини та людства в цілому. Першим кроком на шляху протидії наркоманії на міжнародному рівні стала Шанхайська опіумна комісія, засідання якої проходило в Шанхаї з 5 до 26 лютого 1909 року. Однією з основних цілей цієї комісії була розробка заходів, які б ефективно протидіяли нелегальному ввозу наркотиків із країн Азії до США та Європи. Розглянувши різні пропозиції держав-учасниць комісії, сформувався дві позиції. Одна з них належить делегації США, яка наполягала на швидкому або повільному припиненні куріння опіуму, інші – на регулюванні й поступовій забороні. Комісія в цілому підтримала останню точку зору [18].

У подальшому було прийнято Міжнародну конвенцію з опіуму 1912 року [13], Першу Женевську конвенцію про заборону виробництва, внутрішньої торгівлі та використання очищеного опіуму [19], Другу Женевську конвенцію 1925 року, Міжнародну конвенцію з опіуму 1925 року [20].

З 1921 року міжнародний контроль за наркотиками здійснювався в межах Ліги Націй. У 1925 році було прийнято Женевську угоду про заборону виробництва,

внутрішньої торгівлі й використання очищеного опіуму й Міжнародну конвенцію з опіуму, у 1931 році – Міжнародну конвенцію з обмеження виробництва й регулювання розподілу наркотиків та Бангкокську угоду. У 1936 році у Женеві було укладено Міжнародну конвенцію про заборону незаконної торгівлі наркотичними речовинами.

У 1946 році ООН прийняла резолюцію, якою затвердила комісію з наркотичних засобів. У 1961 році цією комісією був вироблений міжнародний багатосторонній договір про наркотичні засоби, а саме Єдина конвенція про наркотичні засоби [8]. Як завершальну стадію створення системи міжнародного контролю за виробництвом і розповсюдженням наркотичних речовин можна відзначити підписання в 1971 році в Нью-Йорку Конвенції про психотропні речовини [11].

У грудні 1988 року було прийнято Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин [9].

Висновки. Метою прийняття цих міжнародних актів є врегулювання зазначених соматичних прав на благо людства та окреслення меж, які не можна порушувати. Медичні дослідження повинні бути направлені на збереження та відновлення нормального людського життя з беззаперечним дотриманням принципу гуманізму. Створення інших біологічних істот, подібних фізіологічно до людей, є неприпустимим, адже це призведе до виникнення певних соціальних та юридичних проблем.

Міжнародне регулювання обігу наркотичних засобів залишається актуальним. Обіг наркотичних речовин та їхніх складових переважно пов'язаний із транснаціональною злочинністю, яка контролює цей процес. Кожна країна окремо не в змозі регулювати розповсюдження та вживання наркотичних речовин різними прошарками населення. Реалізація соматичного права особистості на вживання наркотиків у більшості країн пов'язана з порушенням заборон і, відповідно, накладенням юридичної відповідальності (адміністративної чи кримінальної). Можливість особистості скористатися певними соматичними правами стикається з міжнародною заборонаю, але це нормально, тому що всездозволеність – шлях до хаосу.

Література

1. Абашидзе А.Х. Новое поколение прав человека: соматические права человека / А.Х. Абашидзе, А.М. Солнцев // Московский журнал международного права. – 2009. – № 1(73). – С. 69–82.
2. Всеобщая декларация о геноме человека и правах человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_575/conv?test=XX7MfyrCSgkyxMfyrC.GFUkjHI4zws80msh8Ie6.
3. Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження: Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/990_005/conv?test=XX7MfyrCSgkyxXnIZi.GFUkjHI4zws80msh8Ie6.
4. Декларация Организации Объединенных Наций о клонировании человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_d57/conv?test=XX7MfyrCSgkyxXnIZi.GFUkjHI4zws80msh8Ie6.
5. Дополнительный протокол к Конвенции о защите прав человека и достоинства человеческого существа в связи с использованием достижений биологии и медицины, касающийся запрещения клонирования человеческих существ (ETS № 168) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_526.
6. Дополнительный протокол к Конвенции о правах человека и биомедицине относительно трансплантации органов и тканей человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_684.

7. Дополнительный протокол к Конвенции о правах человека и биомедицине в области биомедицинских исследований [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_686/conv.
8. Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року (з доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_177.
9. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_096.
10. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини : Конвенція про права людини та біомедицину [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_334/conv.
11. Конвенція про психотропні речовини // Офіційний вісник України. – 2005. – № 4. – Ст. 265.
12. Лаврик М. А. К теории соматических прав человека / М. А. Лаврик // Сибирский юридический вестник. – 2005. – № 3. – С. 24–25.
13. Міжнародна конвенція з опіуму 1912 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://leksika.com.ua/10800723/legal/konventsija_pro_opium_1912.
14. Положение о трансплантации фетальных тканей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/990_039/conv?test=XNLMf5x.qwJgxXnwZi.GFUkjH4zws80msh8Ie6.
15. Список подписаний и ратификаций Конвенции о защите прав и достоинства человека в связи с применением достижений биологии и медицины: Конвенция о правах человека и биомедицине (ETS № 164) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_529.
16. Список подписаний и ратификаций Дополнительного протокола к Конвенции по правам человека и биомедицине относительно трансплантации органов и тканей человеческого происхождения (ETS № 186) (по состоянию на 4 июня 2007 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_812.
17. Стаття про вівцю Доллі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ru.wikipedia.org/wiki/%C4%EE%EB%EB%E8_\(%EE%E2%F6%E0\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/%C4%EE%EB%EB%E8_(%EE%E2%F6%E0)).
18. Шанхайская опиумная комиссия. История возникновения системы международного контроля над наркотиками [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ufo.fskn.gov.ru/?articleID=100>.
19. Agreement concerning the Manufacture of Internal Trade in and Use of Prepared Opium (done 11 February 1925; in force 28 July 1926) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://en.wikipedia.org/wiki/Agreement_concerning_the_Manufacture_of_Internal_Trade_in_and_Use_of_Prepared_Opium.
20. International Opium Convention (done 19 February 1925; in force 25 September 1928) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mt_dsg_no=VI-6-a&chapter=6&lang=en.
21. House of Commons Library Research Paper 01/104 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.parliament.uk.

Анотація

Хажинський Р. М. Міжнародне правове регулювання забезпечення соматичних прав людини. – Стаття.

У статті висвітлено особливості міжнародного забезпечення соматичних прав людини. Проаналізовано міжнародне правове регулювання в контексті реалізації різних соматичних прав. Надано визначення репродуктивному та терапевтичному клонуванню.

Ключові слова: права людини, міжнародне забезпечення, соматичні права, фетальні тканини, трансплантація, наркотичні засоби.

Аннотация

Хажинский Р. М. Международно-правовое регулирование обеспечения соматических прав человека. – Статья.

В статье рассматриваются особенности международно-правового обеспечения соматических прав человека. Проанализировано международно-правовое регулирование в контексте реализации различных соматических прав человека. Даны определения репродуктивному и терапевтическому клонированию.

Ключевые слова: права человека, международное обеспечение, соматические права, фетальные ткани, трансплантация, наркотические средства.

Summary

Hazhinskiy R. M. International legal adjusting of providing somatic human rights. – Article.

In the article examined to the feature international legal providing of somatic human rights. The international legal adjusting analyzed in the context of realization of different somatic human rights. Determinations have given to the reproductive and therapeutic cloning.

Key words: human rights, international legal providing, transplantation, somatic rights, fetal fabrics, narcotic facilities.

УДК 347.82 (470-477).001.36

М. В. Юрченко

ПОВІТРЯНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ

Постановка проблеми. В останні роки в процесі бурхливого розвитку законодавства в Україні використовуються різні види законодавчих актів. Чільне місце серед них займає кодекс як акт, що забезпечує однакове та системне правове регулювання. Значимість кодексу в системі законодавства визначається головним чином його змістом і функціональними властивостями. Індивідуалізація цього акта проводиться за найбільш суттєвою ознакою: кодекс повно й всебічно, докладно й безпосередньо регулює певну галузь суспільних відносин. Він має широку сферу застосування в межах галузі права, оскільки об'єднує норми всіх її основних інститутів. Повітряний кодекс України як основне авіаційне законодавство держави встановлює правові основи діяльності в галузі авіації, визначає державне регулювання цієї діяльності та використання повітряного простору України як спрямоване на гарантування безпеки авіації забезпечення інтересів держави, національної безпеки та потреб суспільства й економіки в повітряних перевезеннях та авіаційних роботах. Тому, власне, питання чіткого нормативного врегулювання діяльності цивільної авіації є необхідним, а теоретичний аналіз цих питань – актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В основу написання статті покладено аналіз нормативно-правових актів, що регулюють діяльність цивільної авіації, зокрема Повітряного кодексу СРСР 1932 р., Повітряного кодексу СРСР 1935 р., Повітряного кодексу СРСР 1961 р., Повітряного кодексу СРСР 1983 р., Повітряного кодексу України 1993 р., Повітряного кодексу України 2011 р. та Чиказької конвенції про міжнародну авіацію 1944 р. Проблеми вдосконалення вітчизняного законодавства в галузі авіації та приведення його у відповідність до міжнародних норм та стандартів є актуальними. Окремі їх аспекти є предметом дослідження українських і зарубіжних науковців. Так, проблемі вдосконалення транспортного законодавства, необхідності внесення змін у Повітряний кодекс України 1993 р. присвятили свої наукові праці О.В. Клепікова, Р.Т. Баран та Л.М. Баран. Особливості правового регулювання діяльності авіаційного транспорту аналізують у своїх дослідженнях В.К. Колпаков, В.М. Малишко, Г.М. Грабовська. Водночас слід зазначити, що робіт узагальненого характеру, які б дали комплексний порівняльний аналіз повітряних кодексів різних років, особливо нового Повітряного кодексу